МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЧЕРНЯК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [02:929](477)](043.5) Сокальський

ВНЕСОК О. С. СОКАЛЬСЬКОГО У РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ УКРАЇНИ

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Новальська Тетяна Василівна,
Київський національний університет культури і мистецтв,
професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційних наук.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Соляник Алла Анатоліївна,
Харківська державна академія культури,
декан факультету соціальних комунікацій;

кандидат наук із соціальних комунікацій,
Сошинська Вікторія Євгенівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології.

Захист відбудеться «07» червня 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.04 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розісланий «07» травня 2018 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відновити історичний процес – значить не лише відтворити реальні події та факти, а й повернути у скарбницю суспільної пам'яті імена видатних особистостей, котрі своєю наполегливою працею, самовідданим служінням професії і талантом збагатили різні сфери громадського, культурного, наукового життя, однак були незаслужено забуті, а їхній внесок у розбудову України залишається недостатньо поціновани м і науковцями, і широкими колами суспільства.

Одним із знаних бібліотекознавців України є професор Олексій Степанович Сокальський (1918–1991). Вивчення спадщини цього талановитого вченого, педагога, організатора сприяє суттєвому збагаченню джерелознавчої бази розвитку галузевої наукової думки середини XX ст., глибшому дослідженню окремих аспектів інституціоналізації української бібліотечної науки й освіти, зокрема її регіональних осередків.

Актуальність обраної теми визначається ще й необхідністю дослідження системи сталих науково-комунікаційних зв'язків як важливого чинника розвитку української бібліотечної науки, освіти і практики. Багатогранна організаційна, педагогічна та бібліотекознавча діяльність професора О. С. Сокальського була спрямована саме на розвиток освіти, культури й науки, формування історико-культурологічного діалогу між минулим і сучасним, надання бібліотечній галузі потужного інноваційного потенціалу. Біографія О. С. Сокальського – ученого, педагога, організатора культурно-мистецької освіти – слугує прикладом для наслідування сучасному поколінню дослідників-бібліотекознавців, аспірантської та студентської молоді і має невичерпне виховне значення. Проте внесок науковця у формування організаційних та теоретико-методологічних засад розвитку київської бібліотечної школи до цього часу залишається мало дослідженим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено в межах цільової комплексної програми науково-дослідної роботи Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (номер державної реєстрації 0107U009539) і комплексної наукової теми кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи «Трансформація бібліотечної науки, освіти і професії в демократичній Україні».

Мета дослідження – на основі критичного аналізу архівних джерел та фахових публікацій комплексно висвітлити, узагальнити та об'єктивно оцінити внесок професора О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки й освіти України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

- з'ясувати стан розробленості проблеми ідентифікації та персоналізації науково – освітніх бібліотечних шкіл;
- охарактеризувати джерельну базу та методологічний інструментарій дослідження;

- використовуючи архівну спадщину О. С. Сокальського, здійснити реконструкцію основних етапів його життєвого і творчого шляху;
- розкрити внесок О. С. Сокальського у розвиток культурно-мистецької освіти в Україні;
- висвітлити педагогічну та організаційну діяльність ученого в Київському державному інституті культури (нині КНУКіМ);
- визначити основні напрями досліджень О. С. Сокальського в галузі загального та спеціального бібліотекознавства;
- розкрити внесок О. С. Сокальського у формування організаційних та теоретико-методичних засад інституціоналізації київської науково-освітньої бібліотечної школи;
- дослідити внесок учнів і послідовників О. С. Сокальського у розвиток бібліотекознавчої науки та освіти України.

Об'єктом дослідження є професійна діяльність і творча спадщина О. С. Сокальського.

Предмет дослідження – внесок О. С. Сокальського у формування теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад розвитку бібліотечної науки й освіти України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець 40-х – початок 70-х рр. XX ст. – період активної професійної діяльності О. С. Сокальського. Водночас, розглядаючи окремі питання автор виходить за межі означеної хронології, щоб визначити вплив ученого та його учнів на сучасний розвиток галузевої науки та освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення завдань дисертації застосовано дослідницький інструментарій соціокомунікативного, системного та історико-генетичного підходів, що дало змогу визначити комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливали на формування наукового світогляду та професійних якостей О. С. Сокальського, відтворити основні етапи його професійного зростання, визначити основні вектори диверсифікації дослідницьких напрямів та комунікаційних зв'язків.

На різних етапах дослідження використовувалися відповідні методи: історіографічний та джерелознавчий пошук, аналіз профільних публікацій з теми дослідження – для визначення стану розробленості наукової проблеми; компаративний аналіз, бібліометричний аналіз публікацій О. С. Сокальського – для з'ясування проблематики наукових інтересів і творчої продуктивності вченого на різних етапах професійної діяльності, визначення ролі його наукового надбання в розробленні фундаментальних та прикладних проблем бібліотекознавства як науки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше:*

- виявлено, проаналізовано та систематизовано архівні джерела, профільні фахові публікації, науково-комунікаційні зв'язки, що дало можливість реконструювати основні періоди становлення професійного світогляду О.С. Сокальського, об'єктивно оцінити його внесок у формування

теоретичних та організаційно-методичних засад розвитку бібліотечної науки й освіти України;

- уведено до наукового обігу невідомі раніше факти і джерела біографічної та наукової спадщини О. С. Сокальського як видатного українського бібліотекознавця і культурного діяча, визначено основні етапи його творчого зростання;
- науково обґрунтовано внесок О. С. Сокальського в загальне бібліотекознавство, бібліотечне фондознавство, каталогознавство, удосконалення технологій механізації та автоматизації бібліотечних процесів, розроблення принципів організації бібліотечної мережі, розбудову системи галузевої освіти і підвищення ефективності підготовки бібліотечних кадрів;
- встановлено наявність ідентифікаційних ознак заснованої О. С. Сокальським київської науково-освітньої бібліотечної школи як формального й неформального осередку декількох поколінь однодумців та учнів-послідовників, об'єднаних завданнями розвитку й підвищення якості вищої бібліотечної освіти, вирішенням найактуальніших проблем загального та спеціального бібліотекознавства;
- визначено персоналії найпродуктивніших представників заснованої О. С. Сокальським київської науково-освітньої бібліотечної школи, доведено наявність вагомого наукового доробку і лідера-засновника наукової школи, і його учнів, прибічників та послідовників, у вигляді фундаментальних і прикладних наукових досліджень, докторських і кандидатських дисертацій, монографій, підручників, інших наукових публікацій, заснування нових наукових напрямів та продукування власних наукових шкіл;

удосконалено:

- уявлення про дослідницькі колективи київської науково-освітньої бібліотечної школи, що об'єднані загальною проблематикою наукових розвідок;
- історіографічні відомості про діяльність видатних українських бібліотекознавців, педагогів, організаторів галузевої освіти;

набули подальшого розвитку:

- методика ідентифікації та ознаки регіональних і персональних наукових шкіл в бібліотекознавстві;
- наукові уявлення про напрями диверсифікації проблематики наукових досліджень трьох поколінь київської науково-освітньої бібліотечної школи.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал, узагальнення та висновки дисертаційної роботи суттєво доповнюють і розширюють сучасні знання з історії розвитку бібліотечної справи в Україні 1950-х – початку 70-х рр. XX ст., які можуть бути використані в підготовці узагальнюючих праць з історії українського бібліотекознавства. Результати дослідження доповнюють змістовий складник навчальних курсів: «Історія культури України», «Бібліотекознавство», «Історія бібліотечної справи України», «Інформаційно-пошукові системи», «Фондознавство» для студентів

вищих навчальних закладів відповідного профілю. Уточнені відомості про О. С. Сокальського стануть у нагоді під час укладання довідкових, біографічних та енциклопедичних видань про відомих особистостей в Україні та за її межами.

Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні системного аналізу діяльності та здобутків О. С. Сокальського. Основні наукові положення, результати та висновки дослідження є особистим здобутком автора. Наукові публікації з теми дисертації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень, основні положення й висновки дисертації оприлюднювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційна модель наукової бібліотеки XXI століття» (Київ, 2012), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальні комунікації: стан, проблеми, тенденції» (Київ, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції до 75-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України (Київ, 2014), Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 2015), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених «Культурологія та інформаційне суспільство XXI ст.» (Харків, 2016), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки в умовах євроінтеграції» (Біла Церква, 2016), науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, магістрантів та студентів «Дні науки КНУКіМ» (Київ, 2013-2018) т ін.

Публікації. Основні положення й результати дисертаційної роботи викладено у 14 одноосібних публікаціях, серед яких 9 статей: зокрема 8 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжних наукових виданнях; 5 – тези доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку умовних скорочень, списку використаних джерел (304 найменування), п'яти додатків. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок, із яких 191 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, наведено дані про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дисертації, публікації автора.

У **першому** розділі «**Теоретико-методичні засади ідентифікації та персоналізації науково-освітянських бібліотечних шкіл**», який складається із трьох підрозділів, досліджено стан наукової розробки та джерельну базу проблеми; охарактеризовано історичні передумови формування київської

науково-освітянської бібліотечної школи, визначено теоретичну базу та методи дослідження.

На основі грунтовного аналізу фахової літератури та архівних джерел доведено, що, незважаючи на актуальність, проблема об'єктивної оцінки внеску О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки та освіти України, фондування когнітивних та інституційних засад київської науково-освітньої бібліотечної школи є однією з малодосліджених, такою, що досі не знайшла вираження в дисертаційній роботі. Окремі її аспекти фрагментарно розглядаються в контексті історіографічних розвідок, присвячених вивченню особливостей заснування харківської наукової школи бібліотечного фондознавства та каталогознавства, у працях з історії бібліотечної справи України 1950 – 70-х рр. Визначено, що історіографічна база з досліджуваної теми охоплює два хронологічні періоди: перший – 1960 –1991 рр., який висвітлює багатогранну наукову, організаційну, педагогічну діяльність О. С. Сокальського за радянської доби; другий – із 1991 р. до сьогодні. Зазначено, що в обох періодах потік публікацій, що висвітлюють діяльність О. С. Сокальського, є вкрай фрагментарним та епізодичним, адже за ці роки не вийшла жодна наукова праця, у якій би комплексно досліджувався життєвий і творчий шлях О. С. Сокальського. Перші публікації про діяльність та здобутки О. С. Сокальського, його ім'я до бібліотекознавчої історіографії повернули у 2009 р. Т. Новальська, І. Нілова, Л. Одинока, які оприлюднили результати розвідок про невідомі біографічні дані цієї персоналії, проаналізували багатогранну, багатопланову діяльність ученого, окреслили наукові напрями подальших досліджень, розкрили організаторський талант та людські якості. Визначенню невідомих раніше особистісних якостей та комунікаційних зв'язків О. С. Сокальського як першого ректора Київського державного інституту культури (КДІК), сприяло ознайомлення зі спогадами його учнів та колег-однодумців М. Геращенка, А. Голидьбіної, Ж. Долі, О. Крицького, І. Нілової, Л. Одинокої.

Теоретично важливими для реалізації завдань дисертаційної роботи є праці з теорії та історії українського бібліотекознавства, наукознавства, соціальних комунікацій, зокрема В. Бабича, Н. Березюк, М. Васильченка, І. Войцехівської О. Довгополої, Л. Дубровіної, Т. Захарчук, С. Зворського Т. Ківшар, Г. Ковальчук, С. Косяк, Н. Кушнаренко, В. Сєдиха, А. Соляник, В. Сошинської, О. Степченко, Н. Стрішинець О. Оніщенка, І. Штефана, У. Яворської та ін.

Джерельною базою дослідження стали віднайдені та введені до наукового обігу цінні архівні документи, які розкривають невідомі раніше факти багатогранної діяльності О. С. Сокальського як керівника, організатора культурно-мистецької освіти в роки, коли він очолював відділ навчальних закладів Міністерства культури УРСР, висвітлюють його здобутки на посаді директора Київської філії ХДБІ (з 1964 р. ХДІК) та активну участь у відкритті та розбудові другого в Україні вищого навчального закладу культури – Київського державного інституту культури (нині Київський національний

університет культури і мистецтв). Зокрема документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДОВА України); Ф. 5236 «Пенсійні справи персональних пенсіонерів республіканського значення»; Державного архіву м. Києва (ДАК) Ф. Р-1515 «Київський державний інститут культури ім. О. Є. Корнійчука міністерства культури УРСР»; Ф. Р-1515 «Київська філія Харківського бібліотечного інституту Міністерства культури УРСР»; Архів Київського національного університету культури і мистецтв (Архів КНУКіМ) Ф. Р-1516 «Киевский государственный институт культуры им. А. Е. Корнейчука». До наукового обігу вперше було долучено 45 справ зазначених архівів.

Важливим джерелом стали праці О. С. Сокальського (монографія, статті, навчальні підручники, посібники, навчально-методичні матеріали). Усього віднайдено 97 публікацій, 32 із яких проаналізовано та вперше введено до наукового обігу.

Суттєвими були опубліковані джерела: офіційні видання (законодавчі акти, постанови партійних, державних, радянських органів і установ) щодо розвитку культурно-освітнього будівництва в УРСР 1950-1970-х рр.

Застосування дослідницького інструментарію соціокомунікативного, системного, історичного підходів уможливило відтворення складної системи комунікаційних зв'язків, що сприяла становленню особистості О. С. Сокальського як науковця, талановитого педагога, адміністратора, фундатора організаційних та когнітивних засад формування київської науково-освітянської бібліотечної школи. У контексті методології соціокомунікативного підходу підкреслено продуктивність дослідження феномену персональних та регіональних наукових шкіл як форми організації стійких зв'язків між ученими, котрі формуються у процесі встановлення продуктивної комунікаційної взаємодії в системах: «учитель – учень», «учень – учень», «лідер наукової школи – учні лідера»; «учень лідера – засновник нового наукового напряму» й ін., що в результаті створює цілісність «життєвого циклу» наукової школи, забезпечує її життєздатність та спадкоємність у розробленні фундаментальних і прикладних проблем певної предметної галузі. Залучення евристичних можливостей історико-генетичного та системного підходів дало підстави простежити еволюцію наукового світогляду та дослідницьких уподобань О. С. Сокальського, визначити систему об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливали на формування, рівні та вектори його соціокомунікаційних зв'язків, обґрунтувати основні етапи його професійно-творчого зростання.

У **другому** розділі **«Основні етапи професійної діяльності О. С. Сокальського»**, який складається із трьох підрозділів, висвітлено особливості становлення фахового світогляду вченого, його внесок у розбудову мережі закладів культурно-мистецької освіти в Україні, основні результати науково-педагогічної та організаційно-управлінської діяльності в Київському державному інституті культури.

На основі детального аналізу життєвого і творчого шляху О. С. Сокальського, ключових векторів його професійної діяльності на різних

посадах у галузі культури та освіти визначено п'ять основних етапів, упродовж яких відбувалося професійне зростання вченого, визначалося коло його наукових зацікавлень: I етап (1933–1940) – роки навчання, формування світогляду, визначення напрямів діяльності, уходження в професію; II етап (1941–1948) – воєнні та післявоєнні роки, участь у Другій світовій війні, учителювання в школах Казахстану та України, виконання обов'язків заступника директора Кам'янець-Подільського культурно-просвітницького училища; III етап (1949–1964) – роки професійного зростання, набуття організаторських здібностей, керування відділом навчальних закладів Міністерства культури УРСР, формування О. С. Сокальського як педагога, науковця в галузі бібліотекознавства; IV етап (1964–1974) – роки плідної організаторської діяльності на посаді директора Київської філії Харківського державного інституту культури, активна участь у створенні Київського державного інституту культури, продуктивна адміністративна робота на посаді ректора КДІК та завідувача кафедри бібліотекознавства, науково-педагогічна робота, дослідницька діяльність у галузі загального та спеціального бібліотекознавства; V етап (1974–1991) – роки наукової, практичної та педагогічної діяльності.

Обґрунтовано, що науковий світогляд О. С. Сокальського формувався під впливом харківської бібліотекознавчої школи: роки його навчання (1936–1940) в першому і на той час єдиному в Україні вищому навчальному закладі бібліотечного профілю, який мав висококваліфікований склад науково-педагогічних працівників і потужну науково-дослідну та інформаційну інфраструктуру, сприяли формуванню у студента факультету дитячих та юнацьких бібліотек любові до майбутньої професії, його щирої зацікавленості в успішному розвитку бібліотечної галузі України. Під впливом кваліфікованих викладачів – кандидатів пед. наук Д. Лекаренка, Ф. Гурвич, доцента М. Фельдштейна, проректора О. Майбороди студент О. С. Сокальський без вагань вирішив пов'язати своє життя з бібліотечною справою, визначив фондознавчу проблематику свого майбутнього дисертаційного дослідження. Доведено, що вельми важливими для формування наукового й професійного світогляду О. С. Сокальського були роки його навчання (1951–1954) в аспірантурі Московського державного бібліотечного інституту, підготовка дисертації під науковим керівництвом відомого бібліотекознавця О. Чубар'яна, плідна комунікаційна взаємодія із колегами-співавторами потужних навчальних посібників та науково-методичних праць фондознавчої проблематики В. Туровим, Є. Таммом, науковим редактором А. Ашукіним.

Підкреслено, що організаторські здібності, талант керівника особливо яскраво виявилися у О. С. Сокальського, коли він очолював Комітет по справах культурно-просвітницьких установ при Раді Міністрів УРСР та працював начальником Управління навчальних закладів Міністерства культури УРСР. Зазначено, що внаслідок наполегливої праці О. С. Сокальського та його колег у 1960–1961 н. р. відбулася реорганізація технікумів у культосвітні училища, термін навчання в яких зріс із двох до чотирьох років. Збільшення терміну

навчання потребувало перегляду та вдосконалення навчальних планів, запровадження нових навчальних дисциплін, зміцнення якісного складу предметно-циклових комісій, за роботою яких О. С. Сокальський стежив з особливою ретельністю.

Завдяки його енергійній та наполегливій діяльності, спрямованій на розбудову ефективної системи культурно-мистецької освіти в Україні, суттєво зростає мережа вищих та середніх спеціальних навчальних закладів культурно-мистецького профілю, які диверсифікують напрями та спеціалізації підготовки фахівців; поширюються вечірня та заочна форми підготовки кадрів, зміцнюються матеріально-технічна база та якість кадрового забезпечення; покращуються зміст та організація навчального процесу, активізується науково-методична та дослідницька робота викладачів.

Доведено, що найпродуктивнішим періодом життя та професійної діяльності О. С. Сокальського були 1964–1974 рр., пов'язані з його адміністративною, педагогічною та науково-дослідною діяльністю у Київській філії Харківського державного бібліотечного інституту (ХДБІ, з 1964 р. – Харківського державного інституту культури), його наполегливу діяльність з відкриття на базі філії Київського державного інституту культури. Очоливши у 1964 р. Київську філію ХДБІ, О. С. Сокальський першочергову увагу приділяє забезпеченню якості навчального процесу та набору кваліфікованого складу викладачів. Під керівництвом О. С. Сокальського Київська філія ХДБІ досягла достатньо високого рівня підготовки фахівців: за обсягом, змістом та якістю навчальної і наукової роботи цей структурний підрозділ уже фактично став вищим навчальним закладом, що було офіційно оформлено у відповідь на численні клопотання О. С. Сокальського прийнятим у 1968 р. відповідних урядових постанов.

У **третьому** розділі **«О. С. Сокальський як фундатор київської науково-освітньої бібліотечної школи»**, який складається із трьох підрозділів, розкрито науковий доробок О. С. Сокальського в галузі загального та спеціального бібліотекознавства, його внесок у розвиток київської бібліотекознавчої школи, визначено науково-комунікаційні зв'язки трьох поколінь цієї школи та внесок найпродуктивніших учнів і послідовників О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки й освіти України.

Обґрунтовано, що визначним результатом дослідження О. С. Сокальським фондознавчої та каталогознавчої проблематики було видання першого в країні україномовного навчального посібника для технікумів «Організація бібліотечних фондів та каталогів» (1958), ґрунтовного підручника для культурно-освітніх училищ «Бібліотечні фонди і каталоги» (1971), численні наукові статті та навчально-методичні матеріали. Після успішного захисту у 1966 р. кандидатської дисертації О. С. Сокальський стає керівником колективних наукових досліджень, присвячених актуальній на той час проблематиці: «Централізація бібліотечної справи та координація комплектування бібліотек в умовах великого міста» (1967), «Фонди державних бібліотек сільського району» (1968), «Історія бібліотечної справи в Україні

(друга половина XIX – початок XX століття)» (1969). Про розширення та ускладнення наукових зацікавлень О. С. Сокальського свідчить виступ ученого на науковій конференції, (Києві, 1967 р.) із ґрунтовною доповіддю «Бібліотекознавство як наука», видання монографії «Організація бібліотечної справи» (1970), де він запропонував власне визначення предмета бібліотекознавства як науки.

Зазначено, що дослідження можливостей та методів автоматизації бібліотечних процесів призвело О. С. Сокальського до патентування нових технічних рішень, спрямованих на вдосконалення технологій формування та зберігання бібліотечних фондів. На початку 1970-х рр. О. С. Сокальський першим із українських бібліотекознавців починає розробляти найскладніші в галузевій науці проблеми стосовно визначень критеріїв вимірювання ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності: учений пов'язує ці критерії з можливостями автоматизації технологій функціонування бібліотечного фонду, загачує наукову терміносистему у майбутньому поняттями та дослідницькими напрямами.

ВИСНОВКИ

1. Світове визнання українського бібліотекознавства як фундаментальної науки соціокомунікативного циклу ґрунтується на здобутках декількох поколінь талановитих дослідників, серед яких загальновідомі постаті і незаслужено забуті вчені та громадські діячі. Визначити та об'єктивно оцінити внесок кожного, хто збагатив теорію і практику бібліотечної справи України новими досягненнями, долучити їхній творчий спадок до глобальної системи наукових комунікацій – важлива наукова проблема сучасного бібліотекознавства.

Одним із фундаторів київської науково-освітньої бібліотечної школи є О. С. Сокальський – кандидат педагогічних наук, професор, ректор, вихователь нової генерації науковців, викладачів і бібліотечних працівників, людина невтомної енергії та високої відповідальності за справу підготовки бібліотечних кадрів, якій присвячено все його творче життя. Аналіз фахової літератури та ресурсів Інтернету свідчить, що, крім статей автора дисертації, наявне вкрай обмежене коло публікацій, які фрагментарно висвітлюють окремі аспекти діяльності вченого. Нині в історіографії українського бібліотекознавства відсутня адекватна, об'єктивна та узагальнююча оцінка наукової, педагогічної, організаційно-управлінської діяльності О. С. Сокальського як одного із фундаторів київської науково-освітньої бібліотечної школи, його реального внеску в розвиток теоретико-методологічних засад загального та спеціального бібліотекознавства, що засвідчує актуальність теми дисертаційного дослідження її поглибленого та комплексного вивчення.

2. Застосування методології соціокомунікативного, системного, історико-генетичного підходів, комплексу дослідницьких методів (джерелознавчого, історіографічного, компаративного, інтерв'ювання й ін.) дало змогу запобігти

фрагментарності й описовості наукової розробленості проблеми, подати цілісне уявлення про особистість О. С. Сокальського як першого в Україні професора кафедри бібліотекознавства та першого ректора з бібліотечною освітою, узагальнити й об'єктивно оцінити його внесок у заснування київської науково-освітньої бібліотечної школи.

Евристичний потенціал соціокомунікативного та системного підходів уможливив реконструювання складної ієрархічної структури та напрямів багаторівневих і різновекторних суб'єкт-суб'єктних комунікаційних зв'язків – основи утворення когнітивно насиченого комунікаційного середовища, яке сприяло формуванню наукового світогляду і професійних якостей О. С. Сокальського, його професійному і творчому зростанню як провідного українського бібліотекознавця та культурного діяча.

3. Дослідження на основі історико-генетичного підходу особливостей еволюції професійного світогляду О. С. Сокальського вможливило визначити основні етапи його наукової біографії: перший етап (1936–1940 рр.) – здобуття вищої бібліотечної освіти в Харківському державному бібліотечному інституті; другий етап (1951–1960 рр.) – навчання в аспірантурі Московського державного бібліотечного інституту, підготовка дисертації, управління відділом навчальних закладів Міністерства культури УРСР та за сумісництвом – педагогічна діяльність у Київському культосвітньому технікумі; третій етап (1964–1974 рр.) – роки плідної адміністративної діяльності на посаді директора Київської філії Харківського державного інституту культури, активна участь у створенні Київського державного інституту культури, продуктивна адміністративна та науково-педагогічна діяльність у галузі бібліотекознавства.

4. Перебуваючи на посаді начальника управління навчальних закладів Міністерства культури УРСР, О. С. Сокальський, маючи бібліотечну освіту, багаторічний досвід педагогічної діяльності в культосвітніх навчальних закладах, навчаючись в аспірантурі при кафедрі бібліотекознавства і працюючи над кандидатською дисертацією, був найкомпетентнішим фахівцем, який як ніхто інший розумів специфіку та вимоги щодо підготовки кадрів для галузі культури. Безцінний адміністративний досвід, набутий О. С. Сокальським під час роботи в Міністерстві культури України, сприяв його подальшим здобуткам на посаді директора Київської філії Харківського державного бібліотечного інституту (з 1964 р. – Харківського державного інституту культури), реорганізації філії у 1968 р. в самостійний вищий навчальний заклад – Київський державний інститут культури (нині Київський національний університет культури і мистецтв), відкриттю у 1970 р. Рівненської філії КДІК (нині Рівненський державний гуманітарний університет), в 1971 р. – Миколаївського культурно-освітнього факультету КДІК (нині Миколаївська філія КНУКіМ). Ці навчальні заклади і сьогодні є базовими в системі підготовки бібліотечно-інформаційних та культурно-мистецьких фахівців вищої кваліфікації.

5. Науково-педагогічне зростання О. С. Сокальського та формування його як засновника-лідера київської науково-освітньої бібліотечної школи, суттєво

сприяли розвитку та зростанню інтенсивності комунікаційних зв'язків. Системоутворюючими для інституціоналізації наукової школи стають комунікаційні зв'язки з колегами-однодумцями, викладачами Київської філії, а згодом і Київського державного інституту культури (В. Пілецький, П. Коломієць, С. Петров, О. Довгопола, Ж. Доля, О. Кащук, Л. Амлінський, Л. Одинока, О. Ісай, Н. Королевич, Є. Перелигіна, Г. Шевчук, О. Третяк, О. Малютенко, В. Лутаєнко, М. Плісецький, З. Руда, Л. Каліберда, П. Кострибa, В. Туров, О. Акімушкіна та ін.).

6. Зусиллями О. С. Сокальського як першого ректора КДІК, першого в Україні професора кафедри бібліотекознавства було сформовано потужний професорсько-викладацький склад: до викладачів, які працювали у філії, долучилися знані фахівці галузі, учені з науковими ступенями та званнями, що дало підстави відкрити аспірантуру, сформувати високий науковий ценз випускових кафедр бібліотекознавства та бібліографії, у 1970 р. заснувати актуальну на той час кафедру науково-технічної інформації на чолі із провідним спеціалістом у галузі технічної кібернетики, автоматизації бібліотечних процесів та інформаційно-пошукових систем Л. Амлінським. Стратегічне мислення О. С. Сокальського сприяло формуванню в КДІК організаційних та теоретико-методологічних засад для заснування та продуктивного розвитку кількох потужних наукових шкіл, зокрема із проблем механізації та автоматизації бібліотечних процесів, критеріїв оптимізації бібліотечної мережі, історії розвитку бібліотек України.

7. Результати бібліометричного аналізу опублікованих та рукописних наукових та навчально-методичних праць О. С. Сокальського з метою визначення основних здобутків його наукової спадщини в галузі загального та спеціального бібліотекознавства дають підстави стверджувати, що перше місце в науковому доробку вченого займають проблеми: бібліотечного фондознавства (близько 40% опублікованих праць та рукописів), каталогознавства (близько 20%), підготовки кадрів для галузі культури, зокрема для бібліотек (18%), теорії бібліотекознавства як науки (10%), організації бібліотечної мережі в Україні (10%), автоматизації та механізації бібліотечних процесів (2%). Найпотужнішим є фондознавчий доробок професора О. С. Сокальського, який розвивався від дослідження окремих аспектів методики викладання технології організації бібліотечних фондів, узагальнених у його кандидатській дисертації на тему «Науково-педагогічні основи вивчення питань організації бібліотечних фондів» (1966), перших україномовних підручниках для підготовки середньої ланки бібліотечних працівників – до фундаментальних узагальнюючих праць, присвячених перспективним проблемам підвищення ефективності формування бібліотечних фондів на основі автоматизації базових виробничих процесів цього складного технологічного циклу. Від так основні О. С. Сокальського варто вважати одним із яскравих представників авторитетної когорти фундаторів українського бібліотечного фондознавства, що вплинула на подальший розвиток змісту, структури і методики викладання навчальних дисциплін фондознавчого циклу.

8. Поступова диверсифікація проблематики наукових досліджень О. С. Сокальського, розроблення ним теоретико-методологічних проблем загального бібліотекознавства, принципів організації бібліотечної мережі, критеріїв вимірювання ефективності бібліотечних технологій, перспектив та можливостей автоматизації бібліотечних процесів, актуальних питань історії бібліотечної справи, вивчення наукової спадщини незаслужено забутих бібліотечних діячів України сприяли: розгортанню в КДІК різновекторної науково-дослідної діяльності, розбудові в майбутньому інституціональних наукових осередків (аспірантура, згодом – докторантура, відкриття спеціалізованих вчених рад з правом прийняття до розгляду та захисту докторських та кандидатських дисертацій), розробленню комплексних міжкафедральних тем наукових досліджень, консолідації навколо них талановитих наукових колективів з авторитетними ученими-лідерами, засновниками кількох поколінь власних наукових шкіл, які підтримують цілісність їх «життєвого циклу», забезпечують спадкоємність у розробленні фундаментальних і прикладних проблем бібліотечної науки, освіти, практики.

9. Створені О. С. Сокальським когнітивні та інституціональні умови сприяли заснуванню київської науково-освітньої бібліотечної школи, найпродуктивнішими представниками якої є доктори наук: Т. Горбаченко, Т. Долбенко, Т. Ківшар, С. Кулешов, Т. Новальська, В. Пашкова, Л. Петрова, М. Слободяник, А. Чачко; професори – В. Загуменна, В. Медвєдева; кандидати наук – А. Бровкін, Л. Вовк, М. Геращенко, Т. Гуртовенко, Ж. Доля, Н. Дяченко, Е. Завадська, Л. Каліберда, О. Кащук, В. Клапіюк, Т. Монько, І. Нілова, Л. Одинока, В. Пілецький, К. Селіверстова, Г. Семендяєва, В. Терно, В. Ясьмо; доценти – В. Воінова, О. Крицький, О.Мошек, І. Штефан та ін., які виховали гідних послідовників та передали свій дослідницький стиль та знання наступним поколінням науковців, зробили потужний внесок у розвиток теоретико-методологічних, історичних, організаційно-методичних, техніко-технологічних проблем загального та спеціального бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, джерелознавства, інформатики, підготовки кадрів для інформаційної, бібліотечної, архівної галузі.

Особистість О. С. Сокальського є взірцем відданого служіння бібліотечній науці, освіті та практиці, його внесок в українське бібліотекознавство є беззаперечним і має продовження у здобутках наступних поколінь створеної ученим київської науково-освітньої бібліотечної школи.

Проведене дослідження не вичерпує повністю проблем формування та ідентифікації персональних і регіональних бібліотекознавчих шкіл як комунікаційного феномену. Перспективними напрямами подальших досліджень є визначення проблемно-тематичної структури дисциплінарного бібліотекознавчого знання, що генерується представниками персональних та регіональних бібліотекознавчих наукових шкіл України; розроблення критеріїв продуктивності функціонування наукових шкіл, опрацювання методик застосування соціологічних та бібліометричних методів їх ідентифікації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Черняк І.В. Недруковані архівні матеріали про діяльність О.Сокальського як організатора закладів освіти галузі культури і мистецтва в Україні (50-ті – 60-ті рр. XX ст.) // Вісник Книжкової палати. Київ, 2014. Вип. 12. С. 32–33.
2. Черняк І.В. Основні віхи життя та творчості бібліотекознавця професора О.С. Сокальського // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2015. № 1. С. 65–69.
3. Черняк І.В. Основні напрями наукових досліджень О.Сокальського // Вісник Книжкової палати. Київ, 2016. Вип. 8. С. 47–49.
4. Черняк І.В. Внесок О. Сокальського у розбудову структурних підрозділів Харківського державного інституту культури // Вісник Книжкової палати. Київ, 2015. Вип. 12. С. 36–37.
5. Черняк І.В. Наукова і педагогічна діяльність Олексія Степановича Сокальського у Київському державному інституті культури ім. О.Корнійчука (1968-1973) // Наукові праці національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Київ, 2013. Вип. 37. С. 692–698.
6. Черняк І.В. Наукові праці О.С. Сокальського щодо удосконалення організації бібліотечних фондів і каталогів (друга половина 50 – початок 70-х рр. XX ст.) // Українська біографістика. Київ, 2016. Вип. 13. С. 237–249.
7. Черняк І.В. Внесок О.С. Сокальського у розбудову навчальних закладів культури та мистецтва (1953-1964 рр.) // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. Київ, 2015. № 4. С. 106–110.
8. Черняк І В. Внесок О.С. Сокальського у розвиток бібліотечного фондознавства // Вісник Книжкової палати. Київ, 2017. Вип. 10. С. 40–45.

Опубліковані статті в зарубіжних журналах:

9. Черняк І. В. Вплив ідей професора О.С. Сокальського на розвиток бібліотекознавства // International Magazin "Wissenschaft Europa". 2014. № 3. С. 18–20.

Опубліковані тези доповідей на наукових конференціях:

10. Черняк І. В. Життєвий та творчий шлях О.С. Сокальського: етапи наукового зростання // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України: тези доп. (м. Київ, 2-3 жовт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 163–165.
11. Черняк І.В. Деятельность А.С. Сокальского как руководителя отдела управления учебных заведений Министерства культуры УССР в период 50–60-х гг. XX века (по документам ЦГАВО Украины) // Бібліотека. Наука. Комунікація: тези доп. Міжнародної наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. Ч. 2. С. 148–152.

12. Черняк І.В. Співпраця Олексія Степановича Сокальського з науковцями Харківської бібліотекознавчої школи // Культурологія та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали всеукраїнської наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 21–22 квіт. 2016 р). Харків, 2016. С. 334–335.

13. Черняк І.В. Витоки підготовки фахівців для бібліотечної галузі в Київському державному інституті культури (нині КНУКіМ) // Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки в умовах євроінтеграції: тези доп. XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 25-27 трав. 2017). Біла Церква, 2017. С. 52–54.

14. Черняк І.В. Внесок наукової школи О.С. Сокальського у розвиток галузевої науки і освіти // Бібліотечне краєзнавство в культурному просторі України: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 227–229.

АНОТАЦІЯ

Черняк І. В. Внесок О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки та освіти України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерства культури України, – Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню внеску професора О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки та освіти України. Комплексне використання соціокомунікативного, системного, історико-генетичного підходів дало змогу реконструювати складну ієрархічну структуру та напрями багаторівневих і різновекторних суб'єкт-суб'єктних комунікаційних зв'язків – основи утворення когнітивно насиченого комунікаційного середовища, яке сприяло формуванню наукового світогляду та професійних якостей О. С. Сокальського, його кар'єрному та творчому зростанню як знакового українського бібліотекознавця та культурного діяча; розкрити внесок О. С. Сокальського в розвиток культурно-мистецької освіти в Україні; висвітлити педагогічну та організаційну діяльність ученого в Київському державному інституті культури (нині КНУКіМ); визначити основні напрями досліджень О. С. Сокальського в галузі загального та спеціального бібліотекознавства; розкрити внесок О. С. Сокальського у формування організаційних та теоретико-методичних засад інституціоналізації київської науково-освітньої бібліотечної школи; дослідити внесок учнів та послідовників О. С. Сокальського в розвиток бібліотекознавчої науки і освіти України.

Ключові слова: українське бібліотекознавство, бібліотечна освіта, наукові школи, Олексій Степанович Сокальський, Київський державний інститут культури.

АННОТАЦИЯ

Черняк И. В. Вклад А. С. Сокальского в развитие библиотечной науки и образования Украины. – Квалифицированная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук из социальных коммуникаций по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерства культуры Украины, Киев, – 2018.

Диссертацию посвящено исследованию вклада профессора А. С. Сокальского в развитие библиотечной науки и образования Украины. Комплексное использование социокоммуникационного, системного, историко-генетического подходов дало возможность реконструировать сложную иерархическую структуру и направления многоуровневых и разновекторных субъект-субъектных коммуникационных связей – основы создания когнитивно насыщенной коммуникационной среды, которая способствовала формированию научного мировоззрения и профессиональных качеств А. С. Сокальского, его профессионального и творческого роста как ведущего украинского библиотековеда и культурного деятеля; раскрыть вклад А. С. Сокальского в развитие культурно-художественного образования в Украине; осветить педагогическую и организационную деятельность ученого в Киевском государственном институте культуры (сейчас КНУКиИ); определить основные направления исследований А. С. Сокальского в области общего и специального библиотековедения; раскрыть вклад А. С. Сокальского в формирование организационных и теоретико-методических основ институционализации киевской научно-образовательной библиотечной школы; исследовать вклад учеников и последователей А. С. Сокальского в развитии библиотековедческой науки и образования Украины.

Ключевые слова: украинское библиотековедение, библиотечное образование, научные школы, Алексей Степанович Сокальский, Киевский государственный институт культуры.

SUMMARY

I. Cherniak. O. Sokalsky contribution to the development of library science and education of Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

The thesis for the Candidate's Degree from social communications in specialty 27.00.03 Book study, library science, bibliography. – Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, – 2018.

The thesis was dedicated to exploring to the study of the contribution of Professor O. Sokalsky to the development of library science and education in Ukraine.

The complex use of socio-communicative, systemic, historical and genetic approaches has allowed to reconstruct the complex hierarchical structure and directions of multilevel and multi-vector entities of subjective communication ties – the basis for the formation of a cognitive-rich communication environment, which contributed to the formation of the scientific worldview and professional qualities of

O. Sokalsky, his career and creative growth as an outstanding Ukrainian librarian and cultural figure; to reveal the contribution of O. Sokalsky in the development of cultural and artistic education in Ukraine; to highlight the pedagogical and organizational activities of a scientist at the Kyiv State Institute of Culture (now KNUCA); to define the main directions of research O. Sokalsky in the field of general and special librarianship; to reveal the contribution of O. Sokalsky in the formation of organizational and theoretical and methodological foundations of institutionalization of the Kiev scientific and educational library school; to investigate the contribution of O. Sokalsky's students and followers to the development of librarianship science and education in Ukraine.

The scientific novelty of the obtained results of the thesis research is that for the first time in the domestic librarianship it was discovered, analyzed and systematized archival sources, specialized professional publications, scientific and communication links, which made it possible to determine the main periods of the formation of professional outlook O. Sokalsky, to objectively evaluate its contribution to the formation of theoretical and organizational and methodological foundations of the development of library science and education of Ukraine; previously unknown facts and sources of biographical and scientific heritage O. Sokalsky as an outstanding Ukrainian librarian and cultural figure, the main stages of his creative growth are determined; scientifically substantiated its contribution to general librarianship, library fund studies, bibliography, improvement of technologies of automation and mechanization and automation of library processes, development of principles of organization of the library network, development of the system of branch education and increase of the efficiency of training of library staff; identified features based on O. Sokalsky Kyev scientific and educational library school as a formal and informal center of several generations of like-minded people and disciples, united by the tasks of development and improvement of the quality of higher library education, solving of the most urgent problems of general and special library science; indentified the most productive representatives of O. Sokalsky Kyev scientific and educational library school, proved the presence of a significant scientific work as the leader of the founder of the scientific school, as well as his students, supporters and followers in the form of fundamental and applied scientific researches, doctoral and theses, monographs, textbooks, other scientific publications, the establishment of new scientific directions and the production of their own scientific schools. The results of the research have been improved: the idea of the research groups of the Kyiv scientific and educational library school, united by the general problem of scientific research, historiographical information on the activities of prominent Ukrainian librarians, educators, and organizers of branch education was organized; further development: the methodology of identification and features of regional and personal scientific schools in library science, scientific ideas about the directions of diversification of the problems of scientific research of three generations of Kyiv scientific and educational library school.

Key words: Ukrainian library science, library education, scientific schools, Oleksii Stepanovych Sokalsky, Kyiv State Institute of Culture.

Підп. до друку 26.04.2018. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-видав. арк. 0,75. Зам. 75. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.